

duurt 't niet lang of zoo goed als ieder doet ze na. Verint een modebesteller te Parijs het, om zijn dames een soort taasje onder den arm te stoppen, dan duurt 't geen jaar, of in heel Europa en Amerika loopen alle dames er mee onder den arm. Zelfs is die mode zulk een macht, dat wie er zich tegen verzet, in de klink loopt.

Nu kunt ge hier wel tegen toornen, maar dit neemt niet weg, dat de imitatiezucht ons in ons bloed en in onze geest zit.

Begint in een geselschap de een onverzadelijk te lachen, dan duurt 't niet lang, of ook de ander kan zich van lachen niet onthouden, en op 't laatst zit een ieder te schudden. Of ook komt er in intiemer kring geween op, dan kan straks niemand zijn tranen meer bedwingen. Gaat er omgekeerd een vroolijk groep door de straten, dan wekt dit elk voorhanger op, en in 't eind wordt 't één gejuich en één gefeitel. Wie zelf neerslachtig is stemt een ander melancholiek. Wie uit zijn aard vroolijk van zijn is, vroolijkt ook zijn vrienden op. Soms beurt men door dit eenvoudige middel een die verdrietig werd, een heel eind op.

Altoos krachtens de ons ingeschapen neiging om anderen na te doen of met anderen mee te doen.

Dit komt uit in al onze gebruiken, manieren van doen en omgangsvormen. Ge ziet 't bij huwelijks, bij kraam, of bij sterfgeval. Steeds vraagt men hoe anderen het dan aanleggen, en doet 't ook zoo. Verreist ge, en komt ge in een ander land, dan doet ge 't alles met zooals 't daar de anderen doen. *Wij zitten aan tafel op stoel of bank, maar in andere streken ligt men aan den disch, en als wij er komen, doen we mee.*

Wel zijn er altoos enkele eenlingen, die, om hun zelfstandigheid te toonen, expres niet meedoen, en als *Einspänner* door het leven rijden, maar dit is onnatuurlijk. Zelfstandigheid is kostelijk, om te keeren wat boos is of tegen God ingaat, en wec uwer, zoo ge dan u door imitatiezucht laat meeslepen. Maar in zulk een geval is 't niet enkel de kunst, om met het boze niet mee te doen, maar is 't eisch dat ge juist meedoet met de goeden. De imitatiegave wordt nooit straffeloos verzuimd.

Waarvan komt nu die imitatiegave?

God schep ze ons in, natuurlijk, maar waarin schuilt ze? En op die vraag luidt 't antwoord: In de organische eenheid van gezin, geslacht, volk en menscheid. We zijn niet een hoop ziel-atomen, elk op onszelf, maar vormen allen één lichaam. Nu door zonde krank. Maar ook in de heilrijke toekomst die ons beidt, zal 't wederom zijn, heel de menscheid één lichaam, met Christus als haar hoofd. En gelijk nu in ons persoonlijk lichaam zenuwen en spieren samen trekken, zoo trekt ook in dit groote lichaam der menscheid het verborgen leven naar één kant, in één vorm, op één manier. En vandaar komt onze imitatiezucht, onze zucht om na te doen en na te volgen.

Vandaar komt de actie in het leven, de stroom van actie, die in 't eind alles optilt en meevoert. Ge ziet 't nu weer aan de Zending-actie die van allen kant opkwam, en waar schier een ieder aan meedoet. De mode zit volstrekt niet alleen in de kleren, maar even goed in een boek dat ieder leest, in een werk waar ieder aan meedoet. Zelfs de brandstapel lokt den martelaar. In de 16e eeuw werd het voor onze vaderen een meedoen van allen kant, om het geloof te redden. De mode zit zelfs in de publieke opinie. Ze schuilt in den tijdgeest. In uw kerkelijk samenleven.

Liefst niet op zich zelf willen staan, o, zoo gaarne naam 't doen. Al 't gezelschapselijke bezien en opheffen. Doen als anderen doen, en met anderen meedoen en samen. Men hoort dan wat er elders gaande en hangende is, en komt bijeen om te vragen: Zouden wij 't in onze stad, in ons dorp ook niet doen?

Altoos een pijlbundel met 't koord er om gelagen, en steeds weer de imitatiezucht, die ons van nature eigen is, d.i. het koord.

Doch nu komt de keuze, en met die keuze de keur.

Niet, zoaleng er slechts één stroom gaat, maar wel zodra er twee stroomingen tegen elkaar in loopen, de éne vroom, de andere wereldsch, de éne serieus, de andere lichtzinnig, de éne met de vraag wat God wil, en de andere onder het merk wat menschen aardig vinden.

Dan komt er tweemaal voetloopen in u op. De eene zinnijk, zelfzuchtig, hooghartig, de andere geestelijk, liefde ademend en nederig van zin.

Niet één, maar twee werelden spiegelen dan haar beeld op u af, *kwaad* de éne, *goed* de andere. Ge staat dan voor de keuze, en moet uw keus toepassen. En nu komt de vraag, waar sluit zich de imitatiezucht van uw eigen ziel bij aan. Ondergaat ge nu den invloed van 't kwade of van het goede? Op welk van die twee magneten reageert ge? Ge ziet twee voorbeelden, twee modellen, kwaad 't een, goed 't ander. Welk van die twee volgt ge nu na?

En daarop nu antwoordt de apostel van Jezus: 'Gefleiden, volgt het kwade niet na, maar volgt na het goede!'

Thomas à Kempis bracht dit op Jezus over, en zoo kwam in 1415 het schoone boekje uit: *De Imitatione Christi*, d.w.z. *Van de navolging Christi*, een godvruchtig boekje, dat nu reeds meer dan 5000 maal ter perse is gelegd, en in alle talen is overgezet.

Ook in dit boekje is het uitgangspunt de imitatiezucht die aan onze natuur eigen is, de ons ingeschapen neiging tot navolging. En nu de ruk aan uw hart, om die imitatie van de wereld en van de onheilge voorbeelden af te trekken, en ze eeniglijk te richten op Hem, die ons een voorbeeld nagelaten heeft, op dat we in zijn voetstappen wandelen zouden.

Hooger kan uw imitatiezucht zich niet opheffen.

Als Jezus een gestalte in u krijgt, is uw heiligste imitatiezucht vanzelf bevredigd.

Meer nog, dan zijt gij anderen ten voorbeeld, en zij imiteren u.

Geluklijk de prediker, die met den apostel zeggen kan: 'Gelijk ge mij tot een voorbeeld hebt' (Philip. 3:17). En driewerf gelukkig de vader en de moeder, die, God dankend, roemen mogen: Door ons na te volgen, is ons kroon in de imitatie van Christus ingeleid.

Dr. A. K.

Amsterdam, 2 Januari 1914.

Bij de wisseling van het jaar richt zich de blik in de eerste plaats naar het verleden, om ons af te vragen, welke beelden het jaar, dat achter ons ligt, voor ons land en volk heeft gehad.

Het eigenaardige stempel, dat 1913 in de historie dragen zal, is wel in de eerste plaats, dat dit jaar een jaar van *herdenking*

is geweest. Zoals 1813 het jaar was van de herdenking, hoe God drie eeuwen geleden ons bevrijdde uit de tyrannie van Spanje, zoo stond 1913 in het teken der herdenking, hoe God, toen Nederland door eigen schuld opnieuw onder de macht van een vreemden vorst was gekomen, die ons nationaal bestaan ons ontroofde en ons tot een wingewest van Frankrijk maken wilde, door Zijn machtigen arm ons bevrijdde, en ons met ons volksbestaan tegelijk ons terug schonk het vorstendom van Oranje, een weldaad, waarvoor we God nooit genoeg kunnen danken. Het eeuwfeest onzer verlossing, door heel ons volk gevierd en ook in onze Kerken herdacht, versterkte ons nationaal gevoel, gaf gelegenheid om te doen zien ook aan den vreemdeling, hoe Nederland in deze eeuw op elk gebied zijn kracht ontwikkeld had. Een eeuwfeest van vrede, dat waardiglijk bekroond werd door de opening van het vredespaleis in Den Haag, waar het *vrede door recht* als hoog ideaal aan de volkeren gepredikt wordt.

Toch kan niet gezegd, dat dit jaar voor Nederland zelf een jaar van vrede en rustige ontwikkeling in Christelijken geest is geweest. Eer bleek het tegendeel. De werstelling bij de stembus gestreden in den afgelopen zomer, droeg een heftiger en feller karakter dan ooit te voren; ze deed maar al te scherp zien, hoe in den boezem van ons volk de partijen tegenover elkander staan en daarbij de diepste beginselen scheiding maken tusschen de zonen van hetzelfde huis. En al mocht heel ons volk jubelen, dat Nederland een eeuw geleden bevrijd was van het Fransche juk, de geest der revolutie, die uit Frankrijk naar ons land oversloeg en onder het Fransche juk ons bracht, vierde opnieuw een triomf op den geest van het Evangelie. Het Christelijk Ministerie, dat de nationale Christelijke traditie van ons volk hoog hield, moest aftreden. Zelfs dreigde een oogenblik het gevaar, dat in het nieuwe Ministerie mannen zouden optreden, wier revolutionair streven voor niemand verborgen bleef, de vertegenwoordigers eener partij, wie tolk het nog pas openlijk in de Kamer uitsprak, dat ze niet rusten zou, voordat het Oranjerijk ontroond en Nederland weer in een republiek veranderd was. En wel werd dit dreigend gevaar afgewend, en trad in plaats van een liberaal-socialistisch Kabinet een gematigd Ministerie op, dat in zake den schoolstrijd zelfs niet ongenegen is ons recht te laten wedervaren, maar hoe dankbaar we hiervoor ook zijn, omdat het zooveel erger had kunnen wezen, het blijft toch een droef teeken, dat juist in dit jaar, nu de herdenking van Gods weldaden ons volk tot terugkeer tot dien God had moeten roepen, juist het tegendeel werd gezien. Er ligt daarin een zonde van ondankbaarheid, die ons wel tot diepe verontmoediging stemmen mag.

Want de schuld ligt niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats bij liberaal en socialist, maar bij ons eigen Christenvolk. Een nederlaag als door ons geleden werd, zoo ondenkbaar zijn geweest, indien al wat den Christus belijdt, eenparig zich had opgehaakt om rondom de banier van het Evangelie zich te scharen. We zijn geen politiek orgaan, en op de politieke oorzaken van deze nederlaag hebben we hier niet in te gaan. Maar wel hebben we de hand in eigen boezem te steken om te zien, waar onze geestelijke schuld ligt.

Onze geestelijke schuld, waar onze arbeiders, meegelokt door de schoone leuze van algemeen stemrecht en van staatspensioen achter het heiliger der socialisten zijn opgetrokken. Onze geestelijke schuld, waar onze handelsmannen en fabrikanten uit vrees voor de nadeelige gevolgen der tariefwet hun geldelijk belang hooger hebben gesteld dan de belangen van Gods Koninkrijk. Onze geestelijke schuld, waar broedertwist en verdeeldheid op kerkelijk terrein onze kracht verlamde en oorzaak was, dat een deel onzer Christelijke broeders, beducht voor de privileges hunner Kerk, gemeene zaak maakte met den vijand, die in deze Kerk nooit anders deed dan het modernisme te bevorderen. Onze geestelijke schuld ook in zoover we ons zelf hebben aan te klagen, dat we in onze eigen Kerken nog zoo weinig de roeping hebben verstaan, trots ons congres voor Evangelisatie in het afgelopen jaar gehouden, om een dan op te werpen tegen den stroom van socialisme en ongelooft, en te redden wat in ons volksleven dreigt verloren te gaan.

En toch, dit alles, wat onze actie betreft op heel ons volksleven, is niet het eenigste, wat ons aanklaagt. Er is bij het eeuwfeest onzer nationale bevrijding ook geroemd in de hooge vlucht, die in de afgelopen eeuw het meer ontwakend Christelijk leven in ons vaderland nam. En wie zal niet dankbaar wezen, wanneer hij den toestand in 1913 met dien van 1813 vergelijkt? Onze Gereformeerde Kerken uit haar diep verval opgericht. Voor de Zending een belangstelling ontwaakt als nooit te voren. In allerlei arbeid voor barmhertigheid een betooning van Christelijke liefde, die de wereld beschaamt. Onze Christelijke scholen elk jaar toenemend in aantal. Onze Christelijke pers, ook de kerkelijke, al meer winnend aan invloed en licht verspreidend over de vraagstukken van kerk en volk. Onze jongelingsverenigingen en recruten-school, die rijken oogst voor de toekomst belooft. Op het gebied der wetenschap de Gereformeerde Theologie weer in ere hersteld; een Vrije Universiteit, die met jeugdige krachten versterkt, de banier der beginselen tracht hoog te houden op heel het terrein der wetenschap, en een Theologische school waaraan op uitnemende wijze aanstaande Dienaars onzer Kerken worden opgeleid.

Wie op dat alles ziet, wat in de afgelopen eeuw tot stand is gebracht, zal niet in het koer der pessimisten meezingen,

maar liever God den Heere danken voor zijne menigvuldige weldaden aan ons volk geschenken. Alleen de vraag rijst, of we dien dank niet alleen in woorden hebben uitgesproken, maar ook in daden hebben getoond? En dan is er ook hier bij ons de beschaamdheid des aangezichts. Van een krachtig opgewekt geestelijk leven kan waarlijk niet in al onze Kerken worden geroemd. Er dreigt soms gevaar, dat de actie, die zich uitbreidde in de breedte, aan diepgang begint te verliezen; dat de scherpe punten der beginselen worden afgevlind; dat de tegenstellingen worden weggedoeld, het principieel Calvinistische meer op den achtergrond en het algemeen Christelijke meer op den voorgrond wordt geschoven. Gevaar ook aan de andere zijde, dat men tevreden met het hoogtepunt, dat men bereikt heeft, zijn kracht zoekt in valsche conservatisme; geen oog heeft voor de nieuwe vragen, die onze tijd ons stelt, en daardoor het leven der Kerk tot een petrefact maakt. Wie op den wachtoeren staat en de teekenen der tijden gadeslaat, weet, dat deze gevaren heusch niet denkelijk zijn. En als men dan ziet, hoe de les der historie is, dat telkens na een periode van hoog geestelijk leven een periode van achteruitgang volgt, dat het opgaan, blinken en verinken, waarvan Bilderdijk zong, niet alleen de levenswet der volkeren, maar ook der kerken is, komt de bange vraag wel eens in het harte op, of zulk een periode van geestelijke inzinking niet nu reeds voor onze Kerken aanbrak.

Zij daarom voor het nieuwe jaar, dat we intreden, bij belijdenis van onze schuld, de bede te vuriger tot God den Heere opgezonden, dat Hij over ons volk en onze Kerken de kracht des Heiligen Geestes weer middelijk uitstort, opdat er heilige geestdrift kome voor de grootsche taak, die voor ons is weggelegd. Ecclesia reformata semper reformata, een kerk die gereformeerd is, moet steeds voortgaan op den weg der reformatie, deze wijze les onzer vaderen behoeft ons voor alle valsche conservatisme en zelfgenoegzaamheid, en prikkel ons tot nieuwe energie. In den loop van dit jaar komt weder een Synode onzer Gereformeerde Kerken saam. Moge deze Synode werkelijk een hoogtepunt in ons kerkelijk leven worden. Zij er kracht, geestelijke kracht, om zoo menig ernstig vraagstuk, dat de nood der tijden ons voorlegt, aan te grijpen en tot oplossing te brengen. En worde daarbij de heilige Banier onzer beginselen nooit losgelaten, maar zij er trouw aan de erfenis, door onze vaderen ons overgeleverd, en beslisterheid en kloekheid in het belijden van de waarheid Gods, zoals deze zoo rijk en schoon in onze belijdenis is uitgesproken. Dan zal het jaar, dat nu ingaat, een jaar wezen van rijken zegen onzes Gods, een jaar niet van stilstand en achteruitgang, maar van nieuwe ontwikkeling en hogere krachtplooiing. Dat schenke ons de genade Gods.

Het allervolmaaktste gebed.

De Catechismusprediking, die aan het einde van het jaar de schoone uitlegging behandelt, welke onze Heideberger van het Onze Vader geeft, deed in meer dan een Kerk de vraag oprijzen, of de predikers goed deden met te spreken van het 'allervolmaaktste gebed', dat Christus ons schonk. In meer dan een schrijven werd ons dan ook gevraagd, of deze uitdrukking wel juist is. Wat volmaakt is, merkte men op, heeft reeds den hoogsten trap bereikt; hooger dan volmaakt is ondenkbaar; vandaar dat de uitdrukkingen 'volmaaktst' en 'allervolmaaktst', met hoe goede bedoeling ook gebruikt, feitelijk zinledig zijn, in strijd met ons Hollandsch taalgevoel en meer op effect berekend dan juist. En waar men vooral op zoo heilig gebied zich van alle onjuiste terminologie heeft te onthouden, achtte men het beter het Onze Vader eenvoudig het 'volmaakte' gebed te noemen.

Nu is het zeker waar, dat men ook in de keuze zijner uitdrukkingen voorzichtig heeft te zijn, vooral wanneer men over heilige zaken handelt, en dat in soberheid hier meer kracht schuilt dan in allerlei opgeschroefde termen. In het sobere *Heilige Vader*, waarmee Christus in het Hoogepriesterlijk gebed zijn Vader aanspreekt, ligt veel meer kracht dan in den overdreven titel 'allerheiligste vader', dien de Roomsche Kerk aan den Paus heeft geschenken. We zijn dan ook niet ondankbaar, dat de gewoonte, die een tijd lang ook in onze kringen insloep, om in het gebed tot God bij voorkeur zulke gezwoolen uitdrukkingen te gebruiken als 'allergenadigst, allerbarmhartigst, allerrechtvaardigst en allerheiligst', plaats maakte voor meer eenvoud en soberheid. De Schrift zelf gebruikt zulke uitdrukkingen nooit of althans uiterst zelden, en het is goed zich ook in dit opzicht naar het voorbeeld, dat Gods Woord ons geeft, te richten. Om deze reden zouden we dan ook liever spreken van het *volmaakte* gebed, dat Christus ons tot een exemplaar gaf; de uitdrukking 'allervolmaaktst' moge goed bedoeld wezen om de uitnemendheid en voortreffelijkheid van dit gebed nog sterker te doen uitkomen, maar wanneer die uitdrukking telkens gebruikt wordt, verliest ze toch haar intensieve betekenis voor de hoorders, wordt ze min of meer een epitheton ornans, en zegt ze zelfs minder, dan wanneer men met zekeren nadruk dit gebed het *volmaakte* gebed noemt. De uitdrukking in het gebed der Jeruzalemsche gemeente: 'uw heilig kind Jezus' zegt tienmaal meer dan wanneer men altoos weer spreekt van den 'allerheiligsten' Jezus.

Toch wil dit daarom niet zeggen, dat

de uitdrukking allervolmaaktst ongeoorloofd zoo wezen, omdat volmaakt reeds op zichzelf een absoluut begrip uitdrukt en daarom geen overtreffende trap toelaat. Onze Nederlandsche taal en trouwens alle talen laten wel degelijk toe van volmaakter en volmaaktst te spreken, gelijk elk woordenboek aangeeft. Iets kan zeer goed in zichzelf volmaakt wezen en toch kan deze volmaakteit van een lager orde zijn dan de volmaakteit, die een ander wezen bezit. Zoo noemden onze Theologen God het allervolmaaktste wezen, omdat de volmaakteit, die God bezit, van hooger orde is dan de volmaakteit, die de engelen bezitten en die Adam bezat vóór zijn val. Zelfs kan in hetzelfde subject van een verschil in volmaakteit gesproken worden; Adam is volmaakt geschapen, omdat noch aan zijn wezen noch aan zijn natuur iets ontbrak, en toch zou Adam tot een hooger trap van volmaakteit zijn opgeklimmen, wanneer hij staande was gebleven en in de heerlijkheid ingegaan. Ook bij Gods kind is de 'volmaakteit' ons reeds geschenken op aarde, maar deze volmaakteit bestaat, gelijk onze Theologen het uitdrukten thans wel in de 'deelen', maar niet in de 'trappen' en volkomen zal ze eerst worden, wanneer we zonder rimpel of vlek door Christus aan God worden voorgesteld. En zoo is het ook met het gebed. Ook de gebeden, die de Heilige Geest aan de profeten en heiligen geïnspireerd heeft en die in Gods Woord ons ten voorbeeld staan opgeteekend, zijn 'volmaakte gebeden' geweest, zoals ook de gebeden en lofzeggingen, die de heiligen in den hemel tot God opzenden, 'volmaakte' zijn, want al het onvolmaakte en gebrekkige, dat onze gebeden aankleeft, valt in den hemel weg. Wanneer ik nu uitdrukken wil, dat onder deze 'volmaakte' gebeden, het gebed, dat Christus in het Onze Vader ons gaf, het meest voortreffelijke en voor ons het meest gepaste is, dan kan ik zeggen, dat dit gebed het 'allervolmaaktste' is. In dien zin genomen, bestaat er tegen deze uitdrukking geen bezwaar, en zou het zelfs niet geheel zijn vrij te pleiten van zekere vitzucht, wanneer men om het gebruik van zulk een uitdrukking een predikant critiseerde of hem lastig viel.

Opnieuw belijden.

Naar aanleiding van een artikel over deze materie in de *Standaard*, ontvingen we dit schrijven:

(Ingezonden stuk).

Haarlem, 26 December 1913.

Aan de Redactie van *De Heraut*.

In de No. van 11 en 13 December l.l. bespreekt *De Standaard* den plicht der Kerken tot breder belijden tegenover de dwalingen, die na 1619, vooral in de vorige eeuw zijn opgekomen. Het is naar aanleiding daarvan, dat ik voor het volgende een plaats verzoek in Uw blad.

Het eerste der bedoelde artikelen sluit met de vraag: Welke onder de vele kerken zal voortgaan? Op die vraag nu zou ik willen in overweging geven: of niet onze kerken daartoe geroepen zijn? Immers de laatste groote actie inzake de belijdenis is juist van de Gereformeerde Kerken hier te lande uitgegaan; n.l. in de 17e eeuw, naar aanleiding van den strijd met het Arminianisme, die met medewerking der buitenlandsche kerken beslist is.

Er wordt ook gewezen op het optreden van lagere vergaderingen, denkelijk met het oog op de Zuid-Hollandsche nadere verklaringen tegen de Remonstranten en de Walchersche artikelen tegen Bekker, Vlak en Roell, waarvan Dr. Kuiper melding maakt in de *Revisie der Revisie-Legende*, bl. 142. Misschien had de schrijver er ook kunnen bijvoegen, dat op verzoek der Zwitsersche kerken door Heidegger in 1675 een belijdenisschrift is opgesteld tegen de leerings van Amyraldus. Volgens Martinet weigerden echter velen dit te aanvaarden en is het daardoor in onbruik geraakt en vergeten.

Onze kerken toch verkeren betrekkelijk in de meest gunstige omstandigheden, om deze gewichtige aangelegenheid ter hand te nemen. Ik wilde daarom in herinnering brengen, wat Dr. Kuiper ruim twintig jaren desdaagdaande schreef. Volgens hem zal een revisie (en dus ook uitbreiding der belijdenis), aan de volgende vier vereischten moeten voldoen: 1. Deze gereformeerde ontwikkeling moet een ontwikkeling in de lijn van het Calvinisme zijn, en dus niet een reactie tegen, maar een rijke ontplooiing van het Calvinistisch beginsel. 2. Deze ontplooiing moet zoo algemeen in de kerken zijn doorgedrongen, dat niet de eene helft der kerkenaden of classes haar mening aan de andere oplegt, maar dat de kerken saam, in haar groot geheel, desdaagdaande eenzelfde eenparig getuigenis geven. 3. Om tot formulering van deze rijke ontplooiing te kunnen overgaan, moet de Calvinistische theologie genoegzame vorderingen hebben gemaakt, om de kerken ten deze te kunnen dienen; en 4. om dit nieuwe stadium onzer symbolische ontwikkeling te kunnen intreden, moet ook in de overige buitenlandsche Gereformeerde kerken gelijke overtuiging tot gelijke resultaten kunnen leiden. Vier logisch onafwijkbare voorwaarden, waarvan het notoir is, dat aan niet een enkele dusver voldaan is, of kan worden". (Zie Calvinisme en Revisie bl. 41 en 42.)

Zoo schreef Dr. Kuiper in September 1890. Nu kan het zijn, dat thans de toestand gewijzigd is. Iets wat, geloof ik, in twee opzichten het geval is. Vooreerst zijn thans de destijds bestaande kerkengroepen van 1834 en 1886 vereenigd sedert 1896. En ten tweede is thans de studie der Gereformeerde Theologie verder gevorderd dan toen, waarop ook Prof. H. H. Kuiper naar aanleiding der benoeming van Prof. Noordzijt in het pas uitgegeven nummer van *De Heraut* wijst. Wel moet erkend, dat er nog enkele groepen van Gereformeerden, met name in het Hervormd Kerkgenootschap, zijn. En ook, als ik mij niet vergis, dat op medewerking der buitenlandsche kerken nog evenmin als in 1890 kan gerekend worden. Of er genoegzame eenheid van inzicht in onze Kerken bestaat, om tot breedere belijdenis over te gaan, weet ik niet. Evenmin kan ik beoordeelen, of het ontbreken der sub 4 genoemde voorwaarden onze kerken daarvan moet terughouden. Alleen wenschte ik de vraag te stellen, of deze gewichtige

aangelegenheid niet op de eerstkomende Generale Synode kan en behoort ter sprake te komen, en of er geen kerken of classes zijn, die deze taak van ter sprake brengen op zich willen nemen.

Met dank voor de plaatsing,
Uw dienste, Dienaar,
G. M. o.

Niets zal ons aangenaamer zijn, dan ook van andere zijde het oordeel over het geopperde denkbeeld te vernemen.

Van de breking des Broods.

XIII (Slot.)

De treffende overeenstemming, die tusschen ons Avondmaalsformulier en Calvin's opvatting van het Avondmaal bleek te bestaan, zoowel wat het dogmatiek als wat het ritueel gedeelte betreft, kan natuurlijk niet toevallig wezen, maar wijst er op, dat de opstellers onzer liturgie welbewust zich bij het voorbeeld door Calvin gegeven, hebben aangesloten. Toch is het noodig dit punt in dit slotartikel nog nader te behandelen, omdat telkens weer de voorstelling wordt gegeven, alsof de oorsprong van onze liturgie niet bij Calvin, maar bij Zwingli te zoeken ware. Nu is onze liturgie, gelijk men weet, niet zelfstandig door Dathen opgesteld, maar grootendeels een vertaling en navolging van de Paltische liturgie. De opstellers dezer Paltische liturgie hebben bij hun arbeid weer ruimschoots gebruik gemaakt van de oudere, Nederlandsche liturgie, die door den nobelen a Lasco voor de vluchtelingengemeente te Londen was opgesteld. De vraag, waarom het hier gaat, is derhalve, of deze oudste Nederlandsche liturgie, de zogenaamde *Forma ac Ratio*, van a Lasco een Calvinistische of een Zwingliaansche oorsprong heeft, m. a. w. of a Lasco daarbij het voorbeeld van Genève, dan wel dat van Zurich heeft gevolgd.

Nu is het wel te begrijpen, dat diegenen, die van het Calvinisme niet veel weten willen en meer met de zogenaamde oud-Gereformeerde of Zwingliaansche type dwepen, het liefst zoo voorstellen, alsof ook onze Gereformeerde Kerken in Nederland van huis uit Zwingliaansch waren en het Calvinisme later hier geïmporteerd zou zijn geworden. Vooral de vluchtelingengemeente te Londen moet dan als bewijs daarvoor dienst doen. Zoo zegt Dr. A. J. van 't Hooft in zijn proefschrift *De Theologie van Bullinger*, blz. 159, dat 'men in de vreemdelingengemeente te Londen zich de gemeente van Zurich tot voorbeeld stelde'. Met name zou dit dan gelden ten opzichte van het Avondmaal: Prof. Gooszen, in zijn reeds meermalen aangehaald werk p. 371, wijst er met zekeren nadruk op, dat de Londensche gemeente aan wier hoofd a Lasco stond, 'op het voetspoor van Zurich' de breking des broods bij het Avondmaal invoerde, in tegenstelling met de Geneefse liturgie, die deze breking des broods niet kende. En waar dan nog enkele stemmen zich doen hooren, die een andere voorstelling geven, zoals Dr. J. H. Gunning, die in zijn *Onze Eeredienst* 1890 p. 23 schreef: 'wij constateren, dat zoo wel de *Forma ac Ratio* van a Lasco, als de liturgie van de Paltz en dus ook van zelf de uit beiden geputte Nederlandsche liturgie in hoofdzaak niet slechts Gereformeerd, maar ook Calvinistisch kunnen heeten', daar schudt Prof. Gooszen over zulk een dwaze bewering het achtere hoofd en verklaart hij, dat het hem een 'raadsel' is, hoe een verstandig man als Dr. Gunning nog zulke ongerijmdheden schrijven kan (blz. 369).

Nu zou ik kunnen volstaan met de opmerking, dat in heel ons Avondmaalsformulier, noch zooals 't oorspronkelijk door a Lasco is opgesteld, noch zooals het door de Paltz is omgewerkt en door Dathen is vertaald, ook maar één zinsrede voorkomt, die aan de Avondmaalsliturgie van Zwingli ontleend is. Wel staat het daarentegen vast, gelijk ook Mensinga bij zijn ontleiding van het Avondmaalsformulier toegeeft, dat geheele stukken van dit formulier *woordelijk uit Calvin's liturgie zijn overgenomen* en kan er voor niemand, die beide formulieren met elkander vergelijkt, ook maar eenige twijfel over bestaan, dat de geheele opzet van ons formulier, de volgorde der behandelde onderwerpen en de liturgische inrichting van het Sacrament zelf, aan Calvin's liturgie zijn ontleend, zoodat ons Avondmaalsformulier eigenlijk een uitbreiding van Calvin's liturgie zou moeten genoemd worden. Het Avondmaalsformulier van Zwingli heeft daarentegen zoo weinig invloed op ons formulier uitgeoefend, dat zelfs met den scherpsten microscoop niet een regel in dit formulier is te ontdekken, die aan Zwingli's formulier herinnert. Het heeft veeleer al den schijn, alsof de opstellers van onze liturgie het formulier van Zwingli of niet gekend hebben, of, wanneer ze het wel kenden, het alsdan met opzet juist geheel terzijde hebben gelaten.

En dat deze indruk niet onjuist is, blijkt wel op de meest afdoende wijze, wanneer men de voorrede opslaat, die a Lasco zelf voor de uitgave zijner liturgie in 1555 schreef. Hij vermeldt daar welk voorbeeld hij gevolgd heeft: *nos id quidem (sc. instauracionem cultus legitimi secundum Verbum Dei) conati sumus sumpto exemplo à Genevensi et Argentiniensi peregrinorum ecclesiae (a Lasco opera ed. A. Kuiper, t. II, p. 50) d. w. z. 'wij hebben gepoogd den wetigen eeredienst volgens Gods Woord weder in te stellen, waartoe we het voorbeeld ontleend hebben aan de Kerk van Genève en aan de vreemdelingengemeente van Straatsburg. Van Zurich wordt hier dus met geen woord gerept; het model is alleen geweest de liturgie van Genève en van de Fransche gemeente te Straatsburg d. w. z. de *Liturgie van Calvin*. Nu was tot op zekere hoogte dit feit ook aan de vroegere onderzoekers on-*

kers on
de gro
gie van
Foullain
gen-gen
licht h
gespron
Liturgia
liturgie
burg do
dat Poul
gesteld.
is het
voor g
heeft in
denis d
op gro
nis en v
deze lita
van Cal
had inge
die van
gemeent
wist, zi
éne; he
lezing o
bij het
door de
van a I
breking
den Die
de lezin
bij het
de woor
is de ge
tus, pre
gie was
Toch
Calvin
in het
wijzigin
sche of
betr
volgende
in plaats
de zittend
was het ge
zitplaats
toegang,
en wijn op
plaats. a
nauwer a
inzetting
Christus
aanlagen,
gemeente
altoos on
de Avond
disch aan
de tweed
ook niet
persoonlijk
telkens he
mule, geli
was, maar
bij elken
het brood
Dienaar
reikt aan
hij deze
steld en
Nu heb
Straatsbu
vijn's den
liturgie va
van a Las
sche liturg
derhalve n
juist omge
spronkelij
liturgie zo
overenkom
fout van
ze a Lasco
vergeleken
punt versc
daaraan te
de Straats
volgde, da
liturgie te
Daarmed
ment verva
gewichtig v
boek wijdd
maalsliturg
nadruk had
broods zoo
van de Zw
wezen. Nu
deze brekin
neefschel
bij het Av
de Straats
uitdrukkelij
Lasco ze ju
heeft overg
vanzelf en
Prof. Goos
de breking
Zwingli en
bij Zwingli
Calvin. Wa
schap besli
zelve, maar
Bij Zwingli
broods doo
viering, zo
ingevoerd,
we hebben
van Calvin
communie v
Enig re
niet in, Ca
klaard, dat
maalsdisch
maal stand
onderscheid
haar eigen
veel minder
van a Lasco
aanschen in
Zurich bleef
zitplaats
menlijk aan
in het ghe
voor beide
die van Ca
te zeggen.
het voorde

kers onzer liturgie niet onbekend gebleven; de groote overeenkomst tusschen de liturgie van a Lasco en de Liturgia Sacra, die Poullain, eertijds predikant der vreemdelingen-gemeente te Straatsburg, in 1551 in het licht had gegeven, was ieder in het oog gesprongen. Alleen men wist niet, dat deze Liturgia Sacra niets anders was dan de oude liturgie van Calvin, zooals deze te Straatsburg door hem was ingevoerd, en meende, dat Poullain deze liturgie zelfstandig had opgesteld. Eerst aan Dr. G. bius du Sart is het te danken, dat aan deze legende voor goed een einde is gemaakt; hij heeft in zijn proefschrift over *De geschiedenis der liturgische geschriften*, aangetoond op grond van Poullain's eigen getuigenis en van den inhoud dezer liturgie zelf, dat deze liturgie niets anders is dan de oude liturgie van Calvin, zooals hij haar te Straatsburg had ingevoerd. De liturgie van Genève en die van de Straatsburgsche vluchtelingen-gemeente, waaraan a Lasco zelf ons verwijst, zijn dus niet twee liturgieën, maar één; het is de liturgie van Calvin, zooals lezing der inzettingswoorden en daarna bij het gebruiken van het Sacrament door de geloovigen zelf. In de liturgie van a Lasco is hiervan geen sprake; de breking des broods geschiedt alleen door den Dienaar, en ze geschiedt niet onder de lezing van de inzettingswoorden maar bij het uitdelen van het Sacrament met de woorden: Het brood dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus, precies als ook in de Straatsburger liturgie was voorgescreven.

Toch heeft a Lasco daarom niet slaafs Calvin gevolgd; hij bracht niet alleen in het didactische of leerstellige gedeelte wijzigingen aan, maar ook in het liturgische of rituele gedeelte. Wat dit laatste betreft, raken deze wijzigingen de drie volgende punten. Vooreerst, dat a Lasco, in plaats van de zoogenoemde wandelende, de zittende communie invoerde. Bij Calvin was het gewoonte, dat ieder geloovige van zijn zitplaats opstond, naar de Avondmaalstafel toeging, daar staande de teekenen van brood en wijn ontving en dan wederkeerde naar zijn plaats. a Lasco heeft in dit opzicht zich nauwer aangesloten aan de oorspronkelijke inzetting van het Avondmaal, waarbij Christus en zijn discipelen aan den disch aanlagen, en daarom bij de Londensche gemeente het gebruik ingevoerd, 't welk nog altoos onder ons gehandhaafd wordt, dat de Avondmaalgangers gezamenlijk aan den disch aanzitten. Hieruit volgde van zelf de tweede wijziging, dat de Dienaar dan ook niet aan ieder Avondmaalganger persoonlijk het brood toereikte onder het telkens herhalen van de sacramentele formule, gelijk dit bij Calvin voorgescreven was, maar dat het uitspreken dezer formule bij elken disch slechts éénmaal geschiedde, het brood, dat gebroken was, door den Dienaar persoonlijk alleen werd uitgereikt aan de naast hem zittenden, en het hij deze eerst te Straatsburg heeft opgesteld en later te Genève heeft gewijzigd. Nu heb ik vroeger aangetoond, dat de Straatsburgsche liturgie veel zuiverder Calvin's denkbeelden weerspiegelt dan de latere liturgie van Genève, en waar de liturgie van a Lasco veel getrouwer de Straatsburgsche liturgie dan die van Genève volgt, is dit derhalve niet een afwijking van Calvin, maar, juist omgekeerd, een volgen van den oorspronkelijken Calvin, of wil men, van de liturgie zooals Calvin zelf deze het meest overeenkomstig Gods Woord achtte. De fout van vroegere onderzoekers was, dat ze a Lasco's liturgie met die van Genève vergeleken, en dan is er zeker op menig punt verschil; maar dit verschil is alleen daaraan te danken, dat a Lasco trouwer de Straatsburgsche liturgie van Calvin volgde, dan de latere omwerking dezer liturgie te Genève.

Daarmede is dan ook het eenige argument vervallen, dat voor Prof. Goossens zoo gewichtig was, dat hij hieraan een geheel boek wijdde, n.l. dat a Lasco in zijn Avondmaalsliturgie op de breking des broods nadruk had gelegd. Juist deze breking des broods zou toch het typische kenmerk van de Zwijngaansche Avondmaalsliturgie wezen. Nu echter achteraf bleek, dat Calvin deze breking des broods, waarover zijn Geneefse liturgie niet spreekt, wel degelijk bij het Avondmaal heeft ingevoerd, ze in de Straatsburger uitgave zijner liturgie nitdrukkelijk had voorgescreven, en a Lasco ze juist uit deze liturgie van Calvin heeft overgenomen, vervalt dit argument vanzelf en keert het zich zelfs tegen Prof. Goossens. Want deze ceremonie van de breking des broods, al komt ze bij Zwijngli en Calvin beide voor, neemt toch bij Zwijngli een andere plaats in dan bij Calvin. Wat over de historische verwantschap beslist, is dus niet de ceremonie zelve, maar hoe ze plaats vindt en door wie. Bij Zwijngli geschiedde de breking des broods door den Dienaar onder de voorlezing, zooals deze door a Lasco was ingevoerd, algemeen in gebruik gebleven; we hebben niet de wandelende communie van Calvin en de Palts, maar de zittende communie van a Lasco overgenomen.

Eenig reeel verschil schuilt hier echter niet in, Calvin zelf heeft meermalen verklaard, dat het gebruik om aan den Avondmaalsdisch saam aan te zitten of het Avondmaal staande te ontvangen, voor hem geen onderscheid maakte en iedere Kerk daarin haar eigen gebruik volgen moest. En nog veel minder kan in deze Avondmaalsviering van a Lasco een nadering van Zwijngaanschen invloed bepeurd worden, want te Zurich bleef ieder geloovige op zijn eigen zitplaats zitten en was er van een gezamenlijk aanzitten aan één Disch dus in het geheel geen sprake. Nu is er zeker voor beide wijzen van Avondmaalsviering, die van Calvin en die van a Lasco, iets te zeggen. De wandelende communie biedt het voordeel aan, dat ieder geloovige uit

des Dienaars hand de teekenen ontvangt en hem persoonlijk de sacramentele woorden worden toegesproken; het persoonlijk element treedt hier sterker op den voorgrond, en woord en teken worden nauwer saam verbonden. Ook nu wordt het belang hiervan wel gevoeld, want het liefst zal men bij het Avondmaal naast den Dienaar zitten en onder het uitspreken der sacramentele woorden de teekenen uit zijn hand ontvangen. Toch brengt deze wijze van Avondmaalsviering tegelijk niet geringe bezwaren mee, die ook door Calvin wel gevoeld zijn. Aangezien het schier ondoenlijk is, vooral bij een groot getal Avondmaalgangers, om door één Dienaar brood en beker aan allen te laten reiken, moet men er dan ook wel toe komen, gelijk Calvin en de Paltsische liturgie dan ook doen, om de teekenen te scheiden en het brood door den eenen Dienaar, den beker door een anderen Dienaar te laten uitdelen, waardoor de eenheid van het voorts op twee schotels werd neergelegd, die nu naar beide zijden van de tafel werden doorgeschoven, zoodat elk Avondmaalganger zelf een stuk van het gebroken brood nam. Evenzoo geschiedde met de drinkbekers, vier in getal, die eveneens na het uitspreken der sacramentele formule werden rondgegeven door den Dienaar en door de Avondmaalgangers elkander werden toegereikt. En de derde wijziging betrof de sacramentele formule: terwijl Calvin alleen de woorden van Paulus gebruikte, ontleend aan 1 Cor. 10: 16: 'het brood dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus'; de drinkbeker der dankzegging, dien wij zegenen, is de gemeenschap des lichaams van Christus', voegde a Lasco bij het uitdelen der teekenen aan de Avondmaalgangers daaraan nog de woorden toe: 'Neemt, eet en gedinkt, hoe het lichaam van onzen Heere Jezus Christus voor ons in den dood is overgeleverd aan het hout des kruises tot vergeving al onzer zonden'; en bij den drinkbeker: 'Neemt, drinkt en gedinkt, dat het bloed van onzen Heere Jezus Christus vergoten is aan het hout des kruises tot vergeving al onzer zonden', het bekende 'toevoegsel', dat later ook door onze Nationale Synodes steeds aanbevolen is bij het Avondmaal, maar later in onbruik is geraakt. De opstellers van de Paltsische liturgie hebben dit drietal wijzigingen niet overgenomen en zijn op dit punt aan de liturgie van Calvin getrouw gebleven. Er staat in hun liturgie, dat de Dienaar aan ieder geloovige het brood des Heeren zal breken en het hem reiken zal onder het uitspreken van de woorden: Het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus, en dat daarna de andere Dienaar ieder den drinkbeker zal reiken met de woorden: De drinkbeker der dankzegging, waarmede wij dankzeggen, is de gemeenschap des lichaams van Christus. Ook onze Heidelberger Catechismus gaat van de gedachte uit, gelijk we zagen, dat ieder het gebroken brood en den drinkbeker uit des Dienaars hand ontvangt. Hoewel deze, Paltsische liturgie, die door Daheen vertaald werd, later de liturgie van a Lasco bij onze Kerken verdrongen heeft, is echter de wijze van Avondmaals-Sacrament niet genoegzaam tot uitdrukking komt, evenmin als de eenheid van Hem, die ons zijn lichaam en bloed tot een voedsel en drank onzer zielen geeft. En eveneens is het telkens herhalen derzelfde woorden bij iederen Avondmaalganger, vooral wanneer er zeer velen zijn, te eentonig, loopt de Dienaar deswege gevaar het mechanisch te gaan doen, en duurt het Avondmaal daardoor te lang; bezwaren die Calvin te Genève er zelfs toe gebracht hebben om de sacramentele formule geheel te laten vervallen, wat zeker niet wenschelijk is. Onze Kerken hebben daarom wijs gedaan met de manier van Avondmaalsviering van a Lasco te behouden; ze sluit zich nauwer bij de oorspronkelijke instelling van het Avondmaal aan; ze vermijdt de genoemde bezwaren, doordat nu bij elken disch de sacramentele woorden slechts éénmaal behoeven gesproken te worden en het één Dienaar is, die het brood ons breekt en den beker ons reikt; terwijl hier eindelijk nog bij komt, dat de gedachte aan een broederlijken maaltijd, waaraan we gezamenlijk aanzitten om Christus' dood te verkondigen, op deze wijze ook rijker tot uiting komt.

Maar al is er op dat één punt een zeker verschil tusschen de wijze van Avondmaalsviering van Calvin en die, welke in onze Kerken gevolgd wordt, met Zwijngliane heeft dit niets te maken. Onze Avondmaalsliturgie wijst en wat haar dogmatischen inhoud en wat het liturgische gedeelte betreft, niet naar Zurich, maar naar Genève, niet naar Zwijngli maar naar Calvin als haar oorsprong terug, en bevestigt zoo, wat Groen van Prinsterer van onze Nederlandsche Kerken zoo terecht schreef: *nous sommes issus de Calvin*.

DR. H. H. K.

Voor Kootwijk's scholen.

In hartelijken dank ontvangen: Van den heer R. R. te Kamerik f 2.50; J. B. Br. te Hoogeveen f 2.50; L. V. te Abbenes f 2.50; Mevr. wed. E. te Kampen f 2.50; van den heer C. K. te Arnhem f 5; van den heer Joh. Esmeijer te Rotterdam van mej. de wed. G. v. G. f 1. Vriendelijk verzoeken wij onzen scholen te willen gedenken.

DR. J. H. HOUTZAGERS.

Leestafel.

TOTIUS, RACHEL. Met voorwoord van President STEYN. Opgedra aan de vrouwe van Zuid-Afrika. Uitgever: A. H. Koopmans, Bus 123. Potchefstroom 1913.

November bracht ons de HANDELINGEN van het, ten vorige jaar in Antwerpen gehouden, XXXIIe Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres. Onder de Afdeling STAMMELANGEN, vindt men in de HANDELINGEN de Rede van Dr. H. S. van BROEKHUYZEN over: DE LITERATUUR EN DE STAMMELANGEN IN ZUID-AFRIKA. In deze geestdriftige voordracht, die te ANTWERPEN met een even geestdriftige ovatie werd begroet, heet het: «En toe die oorlog voorbij was toe kom ons die gedichten. Die dichters en schrijvers kon nie anders; hulle moest zing en skryf van die heldendaden van die volke, teenover die maach van die Groote Britse Ryk. Moest met gebroke hart vertel van die moordkamp, van die lijde van heldinnen en kindertjes».

Onder die dichters wordt ook genoemd TOTIUS, schuilnaam van Dr. J. D. de Tott, die, eenige jaren geleden, aan onze Vrije Universiteit, den doctorstitel verwierf, en nu hoogleraar is aan de Theologische School te POTCHEFSTROOM. Van hem verschenen reeds vroeger de gedichten: WILDERBOOM-BOGIES, VERSE VAN POTGIETERS TREK EN BIJ DIE MONUMENT.

Onlangs werd ons ter bespreking in DE HERAUT toegezonden zijn jongste VERSE: RACHEL.

President STEYN, die dezer dagen, te BLOEMFONTEIN, onthulde het Monument voor de vrouwen en kinderen, in de concentratiekampen bezweken, tijdens den Zuid-Afrikaanschen oorlog, schreef bij de RACHEL van TOTIUS een Voorwoord, waaraan ik het volgende ontleem.

De reden voor deze zijn aanbeveling is, zegt de heer STEYN, «dat die skrywer ons weer die diens het gedaan om die opbrengst van die gedig goedgunstelik vir die Monument af te staan. Die ondervinding het ons geleer, wat dit beteken vir die fonds».

«Ik weet ook, ik deur die juweel aan te beveel, mijn volk 'n diens doen. Want niemand sal «Rachele kan lees sonder om te voel, dat hij, vir 'n tijds alans, in 'n hoger en reiner atmosfeer het geleef».

«Rachele is 'n Wiegellid — nie om aan die slaap te sus, maar liever om wakker te skud. Ons word herinner aan die gewen van die verlede en ons blik in die toekoms verskerp. Met 'n profetiese oog het die digter gesien, dat die toekoms van ons Land en ons Volk lê in die Wieg».

«Groot en swaar was ons verlies in die oorlog, maar die grootste en die swaerste was die dood van die 4113 onskuldige vrouwe en 22,257 onskuldige kinders. Die verlies is nie te bereken nie».

«Geen wonder dat ons ganse volk ween en dat onze Rachele nie getros kan word».

Dit Voorwoord eindigt dan met verwijzing naar het troostrijke Schriftwoord: Jeremia 31:16: «Bedwing u stein van geweën, en uwe oogen van tranen, want er is loon voor uwen arbeid».

Ook TOTIUS vertelt hier met gebroke hart van die moordkamp, van die lijde van heldinne en kindertjes».

Blijkbaar heeft hij echter de moeilijkheid gevoeld om dit lijdend te beelden in het dichtwoord. Niet alleen toch, dat het zoo bovenmatig en daardoor een zoo geweldig menselijke lijdens is geweest, maar, en dit maakt het bovendien zoo schrikkelijk, er is zoo weinig verbijzondering in; schier eenrelei wedervaart die duizenden moeders en die duizenden en duizenden kinderen.

Kunst moet ontroeren door u in haar uitbeeldingen een zoo intense gewaarwording te geven, dat er zich een, ons gemoed machtig bewegend gevoel mee verbindt. Maar ook deze intensiteit of innerlijke sterkte heeft haar grens, en het is nu eenmaal een wet van ons zieleleven, dat wat boven die grens uitgaat eer verstoort dan ontroert.

En dit laatste zou ook de dichtertelijke uitbeelding van dat schrikkelijk eenrelei hebben gedaan.

Van dat eenrelei lijdens «van 4113 onskuldige vrouwe en 22,257 onskuldige kinders».

Het Monument te BLOEMFONTEIN heeft een vrouwengroep uit de concentratiekampen. Twee moeders, zelf lijdende en medelijdende met 'n verhoorder en verziekt gestorven kind, dat de ene op haar schoot heeft; met haar, uit afgemagerde en verbeende martelaarsgezichten, in blinde verte, starende smartenoogen.

Deze groep is op een staalgruure, vóór in TOTIUS RACHEL, gereproduceerd.

Maar hier zijn de duizenden moeders en de duizenden en nog eens duizenden kinderen getypeerd in de enkelen en het eene, en daarmee is het schrikkelijke van het «eenrelei» weg.

Daarom geeft dit kunstwerk, zelfs in zijn reproductie, u een ontroering.

Dan, TOTIUS wist maar al te goed, dat er ook tusschen beeldhouwkunst en poëzie grenzen zijn. En hij wist dit niet alleen, maar hij heeft het ook betraakt. Wat de beeldhouwer kon doen, kon hij, de digter niet doen.

Toch is hij de moeilijkheid ontgaan en wel door een zeer gelukkigen greep; een greep, waardoor zijn gedicht een kunstwerk is geworden.

In de bijbelsche gegevens omtrent RACHEL, die about vrou van vroege min, waar Jacob voor het slaaf geword, beeldt hij u uit de RACHEL's van zijn eigen land.

In de bij Rama haar BEN-ONI barende, stervende RACHEL van Genesis 35:18. In de bij Rama, waar, na Jerusalems val, de ballingen zijn verzameld om naar Babel te worden vervoerd, de als schim uit haar graf opgekomen, over haar kinderen weende RACHEL, die weigert zich te laten vertroosten, van Jeremia 31:15. In de bij Rama nog eenmaal rondwande RACHEL, van wie het in het verhaal van den Kindermoord te BETHLEHEM heet: Een stem is in Rama gehoord, geklag, geweën en veel gekern (Mattheus 2:18).

En als nu TOTIUS in zijn Proloog zingt: Daar ruis 'n lied van lang verlee, Een stemme stingend kom van ver; En immer ruis mijn siele mee Met stemmelied uit lang verlee, Uit d' eerste her, —

dan verstaan wij hoe zijn gedicht een uitzingen in RACHEL's smartlied wil zijn van het lijdens en den weedom der RACHEL's van Zuid-Afrika.

Zeker, ook haar leed zelf zingt hij uit. Zoo wanneer hij zingt: Ik zien vol-sterk hul zware lyfs-gevoigten, Wat wild door son en vald gekoester word, Maar nu hal strenge marf-laars-aangelaten, Smart ingeloom, staar in die blinde veert!

Doch hij doet dat met groote soberheid; ród, dat zij het slechts ngen dan er boven uit hoort.

Over het geheel beeldt hij haar uit in RACHEL. Uit de bijbelsche gegevens der RACHEL-figuur heeft hij een fijne, doorzichtige sluis geweven, waarmede hij haar heeft omhuld en waarachter haar geweldige smart wel merkbaar is, maar

waardoor dat geweldige toch ook weer zoo is getemperd, dat het u, als de uitbeelding van de grootsche smart in 'n klassieke tragedie, een even sterke ontroering van schoonheid als van medelijden geeft.

Dat is de groote charme van dit gedicht. Er gaat bij zijn lezing een reinigende kracht op u van uit, en ik ben het dan ook goed eens met wat President STEYN zegt van dat «vir 'n tijds in hoger en reiner atmosfeer leven».

Dan, er gaat ook nog een andere bekoring van uit. De sluis waar ik zoo even van sprak, is zoo'n mooi weefsel.

De bijbelsche gegevens der RACHEL-figuur zijn door TOTIUS zoo doordrukt en met zoó liefdevolle subtiliteit uitgewerkt; en daardoor ligt over zijn gedicht zulk een waas van heerlijkheid.

Daarbij komt dan nog zijn, bij de onderscheidene situaties wisselende versmaat en ook de frissche navet van zijn zangerig Afrikaansch, dat ook hier weer bleek als voortval van dichtertelijke stemmen en gedachten zich uitnemend te leenen.

Ware de ruimte van mijn Leestafel grooter, ik zou u een-en-ander uit tal van maal-voor-het-grijpen-citaten, laten voelen.

Nu moet u TOTIUS' RACHEL maar eens door u boekhandelaar uit POTCHEFSTROOM laten komen. En als u het gedicht dan zelf gelezen hebt, — u moet het voor u-zelf hard-op lezen, dan verstaat u wel dat Afrikaansch, die jongste loot van den Nederlandschen taalstam —, dan zult u begrijpen, dat DS. VAN BROEKHUYZEN in ANTWERPEN kon zeggen, dat onder die beste dichters in die Afrikaansche taal ook TOTIUS hoort.

Uit de Pers.

In het Gereformeerd Volksblad wordt nogmaals gewezen op het gevaar, dat in een zoogenoemde Christelijken Staatsschool schuilt. In het eerste deel der vorige eeuw werd er op de staatscholen in Nederland nog Christelijk onderwijs gegeven. De Bijbelsche geschiedenis mocht er loon nog behandeld worden.

Later werd dit afgeschaft. De openbare school moest neutraal zijn. Daarmede was ook de tijd aangebroken, dat er bijzondere scholen werden opgericht, waar Christelijk onderwijs in den vollen zin des woords wordt gegeven.

Door veel strijd en worsteling heen is het getal der Christelijke scholen in het vaderland zeer hoog geklommen, en met dank aan God kan er gesproken worden van de heerlijke vruchten, die dat bijzonder Christelijk onderwijs reeds heeft afgeworpen.

Toch is het ook een feit, dat sommige Christenen nog altijd de begeerte hebben naar een Christelijke staatschool. Zij wenschen den toestand van vroeger terug. Met de leuze: «de bijzondere school regel; de openbare school aanvulling», kunnen zij zich vereenigen. Zij willen de openbare school weer zoo goed mogelijk maken, opdat zij langs dien weg ook nog voor christen-kinderen geschikt moge zijn.

Eene zaak wordt daarbij zeker door hen uit het oog verloren. En die is deze: «Hoe zal de Staat kunnen zorgen voor goede, christelijke onderwijzers? Dat kunnen de ouders, dat kan de kerk alleen doen. Eene christenstaatschool zou ons niet vooruit, maar hard achteruit brengen. Onder den naam van christelijk onderwijs zou allerlei onchristelijke en onbijbelsche leer den kinderen worden ingeprent. De Deutsche scholen kunnen hierin ten voorbeeld verstreken. Op deze scholen wordt nog altijd bijbelsch onderwijs gegeven en op sommige scholen, waar de onderwijzers geloovige christenen zijn, loopt dat heel goed.

Maar ook het tegendeel is op vele plaatsen het geval. De moderne Wetenschap en de moderne Schriftuurkritiek oefenen daar haren verwoestenden invloed uit.

Nog niet lang geleden werd door een school-leeraar openlijk de vraag behandeld, hoe de Bijbelsche Geschiedenis op de lagere scholen moest worden onderwezen. In zijn antwoord sprak deze paedagoog het uit, dat in het eerste tijdperk van den leerlijd de geschiedverhalen en de wonderen des Bijbels aan de kinderen moesten worden medegedeeld, alomst zij verkelijk hebben plaats gehad.

Aan de grotere kinderen moest echter worden gezegd, dat dit niet het geval is, maar dat wij daarin met dichtertelijke voorstellingen te doen hebben, waaruit de één of andere leering kan worden geput.

Daarbij: noch voor het oor van de kleine, noch voor het oor van de groote kinderen mocht ooit de uitdrukking worden gebezigd, dat de Bijbel «Gods Woord» is. Dat wist ieder wel beter. In het debat gaf één der sprekers als zijn gevoelen te kennen, dat van den beginne aan in het onderwijs van «Bijbelsche fabelen en sprookjes» moest worden gesproken. Men mocht ook de jongere kinderen niet bedotten.

Ziedaar, wat er van «Christelijke» staatscholen op het eind terecht komt. Hoe door en door gevaarlijk zijn zoodanige scholen voor de kinderen. Elke geloovige zal toch moeten toegeven: liever geheel neutraal onderwijs dan z.g. Bijbelsch onderwijs, dat alle eerbied voor Gods Woord wegneemt uit de ziel van het kind, en dat den Bijbel aan een boek van fabelen en legenden gelijk maakt.

Arme christen-ouders, die geen ander onderwijs voor hunne kinderen kunnen verkrijgen!

Arme kerk, wier toekomstige leden door zulk onderwijs een proot des ongeloofs zijn geworden!

Officiële Berichten.

Kort Verslag van de vergadering der Geref. Kerken in de classe Schiedam, gehouden 25 November 1913.

Dr. H. W. Felderhoff, als Voorzitter der roepende Kerk, opent het samenzijn, verzoekt te zingen Ps. 68:14; hij leest Efeze 1 en gaat daarna voor in den gebede.

De credentiebrieven worden nagezien en in orde bevonden. Alle kerken zijn wettig vertegenwoordigd. De dienaren des Woords Diemer en Vonk zijn door ongesteldheid afwezig.

Het moderamen bestaat uit Dr. G. L. Goris, voorzitter, H. W. Felderhoff, assessor, K. van Anken, scriba, F. W. Sluiter, adjunct-scriba.

De notulen worden gelezen, en behoudens eene enkele aanmerking goedgekeurd.

De voorzitter wenst Dr. Sieders geluk met zijne onlangs vervulde 45jarige ambtsbediening en hoopt, dat hij nog lang voor de Kerken gepaard zal blijven. Eveneens wenst de praeses zich tot de kerk van Pernis, om haar geluk te wenschen met het besluit van Dr. van Anken, die voor de roeping van de Klundert bedankte.

Dr. Sieders zegt dank voor de gesproken woorden.

Dr. Berends leest het rapport der commissie inzake de verbetering der predikantstratemen. De commissie stelt voor als minimumtractement f 1300 plus vrije woning, vergoeding van alle belastingen, behalve die voortvloeiend uit persoonlijk vermogen, en f 50 voor elk kind beneden den leeftijd van 18 jaren.

Besloten wordt het rapport te laten drukken, daaraan toe te voegen de opmerkingen staande de vergadering gemaakt, en daarna aan de kerken ter overweging toe te zenden.

Het rapport aangaande de pensioenen, uit te keeren aan emeriti-predikanten, weduwen en wezen, wordt door Dr. Goslinga uitgebracht. Ook dit stuk zal worden gedrukt en aan de kerkeraden worden toegezonden.

Aan de classis Brielle wordt, op haar verzoek, wederom hulp toegezegt in de vacaturebeurten voor de maanden Maart, April en Mei.

In bespreking komt het volgende voorstel van de kerk van Maassluis (B): «De Generale Synode wijze den Kerken een weg aan, waardoor leden, die niet kerkelijk medeleven, maar voortdurend of meestal alders kerken of thuis zich stichten, van het lidmatenboek kunnen worden afgevoerd, zonder dat zij worden afgesneden met het Formulier van den Ban».

«Ten einde alle willekeur te voorkomen, besluite zij, dat zulk een afvoering niet mag plaats hebben, tenzij de classis daartoe haar toestemming hebbe gegeven, de betrokken persoon zichzelve heeft kunnen verantwoorden, en hem de gelegenheid is gegeven, zich op een meerdere vergadering te beroepen».

Dit voorstel wordt aangenomen en zal worden gezonden naar de Provinciale Synode van Zuid-Holland, met verzoek dit over te nemen of anderszins te zenden naar de Generale Synode.

De rondvraag naar art. 41 D.K. heeft plaats. Eene instructie betreffende een tuchtaak wordt behandeld. Besloten wordt aan eene commissie, bestaande uit de broeders Haghebeek, Van Haeringen en Sluiter op te dragen, dienaangaande op een volgende vergadering te rapporteren.

De percentageregeling blijft gehandhaafd. Het adres der classis blijft de kerk van Schiedam.

Samenroepende kerk voor de vergadering die D.V. 24 Februari 1914 zal worden gehouden, is Schiedam; voorzitter der vergadering Dr. Goslinga.

De voorzitter sluit de vergadering, nadat de adjunct-scriba is voorgegaan in dankzegging. Op last der classis, F. W. SLUITER.

Buitenland.

Duitschland. Aansporing tot het geven van een scheidbrief aan de Kerk. Een jurist als verdediger der waarheid.

Niet alleen zijn de sociaal-democraten gedurig doende om de menschen te bewerken, opdat zij in massa de landseker een scheidbrief zouden geven, maar sedert eenigen tijd werkt een comité, dat zich «confessionals» noemt, in dezelfde richting. Doch terwijl de sociaal-democraten de arbeidersbevolking zoekt te bewegen de landseker te verlaten, tracht het comité met grooten ijver en ook met goed gevolg de beschaafden en ontwikkelden daartoe te bewegen.

Zoo beweert der Weg, het orgaan van genoemd comité, dat in Berlin 100,000 menschen gevonden worden die «confessionals» zijn. Binnen een jaar tijd is in Berlin door 10,000 menschen het lidmatenschap van de kerk opgezegd. Het comité heeft geheel Duitschland in bearbeiding genomen. In Hamburg werd in 1912 door 1104 personen het lidmatenschap der kerk opgezegd; bijna evenveel menschen hebben in Charlottenburg denzelfden stap gedaan. In Neurenberg keerden 565 personen aan de kerk den rug toe. De agitatie van hen die geen religie meer hebben, en van hen die de religie vijandig zijn, maakt helaas groote vorderingen.

Op welke manier het comité werkt, toont een circulaire die in Groot-Berlijn verspreid wordt. Daarin worden de vermoedenden aangesproken, die de hoogste kerkelijke belasting hebben te betalen en toch grootendeels met de kerk gebroken hebben. Dezen wordt dan voorgespiegeld, dat zij, door het niet meer betalen der kerkelijke belasting, de bijdrage voor de landverdediging er uit halen en dat zij in zekeren zin de kerk, door het onttrekken van inkomsten, tot het betalen van een bijdrage voor de verdediging des lands noodzaaken. De kerk die in Oostenrijk een kapitaal van een milliard bezit en in Duitschland, wat de Roomsche kerk betreft, over meer dan een milliard beschikt, hitst in hare organen het meest tot oorlogvoeren aan, maar weigert voor de buitengewoon zware oorlogslasten een penning bij te dragen! Ieder heeft het in de hand dezen misstand weg te nemen, door de kerk indirect, door haar te verlaten, te belasten. Men wil de menschen bewegen in massa de kerk te verlaten, daardoor moet de kerkelijke belasting op degenen, die achter blijven, des te zwaarder gaan drukken, en dan zal dit het gevolg hebben, dat men in plaats van een uitreden een vluchten uit de landseker zal zien.

Onze lezers moeten weten, dat als men lid is van de Evangelische landseker, men bijv. in Berlin 20 procenten op de rijksbelasting betaalt voor de kerk. Dit geld wordt door de ontvangers der rijksbelasting geind. Ieder die lid is van de kerk heeft deze belasting ten bate van de kerk, te betalen, alleen door zijn lidmatenschap op te zeggen, kan men daarvan vrij komen. Vandaar dat er zoo aangespoord wordt tot verlaten der kerk. In Berlin hebben de modernen wel telkens bij de kerkelijke stembus gezegevierd, maar dit is voor de «Confessionals» niet genoeg. De kerk moet geheel verdwijnen en daarom wil men haar den leedtocht afsnijden. Wij hopen, dat datgene wat door sociaal-democraten en «Confessionals» ten kwade gedacht wordt, door den Heere ten goede geleid wordt. In sommige gemeenten van Berlin is eene aanzienlijke minderheid van mannen en vrouwen, die aan de belijdenis hunner kerk wenschen vast te houden. Die minderheid die niet in de kerk te huis behooren, daaruit vrijwillig heengaan. Hetgeen door middel van de tucht moet gebeuren, geschiedt dan door het optreden van de vijanden der kerk, die haar geen penning meer gunnen.

Zij die het volk daartoe bearbeiden, kunnen zich niet onthouden van uitdrukkingen die Godslastertijk zijn. Nu is in Pruisen het voeren van Godslastertijk taal en het beschippen van instellingen der Christelijke Kerk strafbaar gevestigd. Daarom moeten zich op den 1sten Oct. 11. de redacteurs van het blad: Der Weg, Dr. Zeppler van Charlottenburg, en de secretaris Lehman van het Comité «Confessionals» zich voor de rechtbank te Berlin verantwoorden, wijl zij aangeklaagd waren wegens godslastering. Lehman schreef: «Als Arndt dichte: «De God, die Izer schiep, deze wilde geen knechten... Zoo heeft hij zeker dezen God zich niet gedacht als het bloedloze spook der Theologen, dat in 325 vele honderden mijlen van Duitschland verrijdeld op het concilie van Nicla uit de hersenen van Oostersche Godgeleerden met drie toppen geboren werd en aan wiens merkwaardigste en onmogelijkste levensomstandigheden miljoenen Duitse kinderen moeten «gelooven». Het comité laat een ieder vrij om over het raadsel van het leven en van den oorsprong aller dingen zich een voorstelling te